

Glazenier wordt winkel, hotel en koffiebar Luttik

Jong gezin verruilt Curaçao voor avontuur in Alkmaar

Iedereen kent het als het pand van de Glazenier. Het mooie hoekpand uit het begin van de zeventiende eeuw, met het ronde glas bij de entree, tegenover het Huis met de Kogel. Maar glazenier Roel Hildebrand heeft het pand eind vorig jaar verkocht en sindsdien wordt er druk verbouwd in opdracht van de nieuwe eigenaren Hester van Velzen en Geert Net. Koud terug van negen jaar Curaçao, beginnen ze hier aan een nieuwe fase van hun leven. Met een hotel, een winkel en een koffiebar die, als de omstandigheden anders waren geweest, 1 april al was geopend.

In 2010 verhuisden Hester van Velzen en Geert Net samen met hun twee toen nog kleine kinderen Pleun en Ot, naar Curaçao om hun droom waar te maken. Negen jaar woonden en werkten ze op dit zonnige eiland maar toen de oudste de leeftijd kreeg voor de middelbare school, vonden ze het tijd om terug te gaan. Niet naar Amsterdam, waar ze vandaan kwamen, maar naar het, toch iets

minder drukke Alkmaar. Daar kwamen ze, tijdens hun zoektocht naar een nieuw avontuur, dit karakteristieke pand tegen, midden in De Oude Stad.

■ PANEELDEUR

“De verbouwing wordt gedaan door de mannen van Novo bouw uit Diemen. Dat zijn grotendeels Poolse en Slowaakse vakmensen. Goed in hun vak, maar ze hebben minder ervaring en ook minder feeling met monumenten. Voor hen is het bijvoorbeeld onbegrijpelijk dat we oude paneeldeuren kiezen in plaats van nieuwe keurig rechte deuren van spaanplaat”. De voormalige winkel wordt een koffiebar waar ook de receptie van het hotel gevestigd wordt. Een paar treetjes naar beneden, in het souterrain, komt een concept store met onder andere lifestyle artikelen. Geert: “Het wordt een zaak waar je alles kunt kopen wat je ziet, dus ook de meubels in

Lees verder op pagina 2 ►

Erfgoed Alkmaar

17e-eeuws afval van glazenier Claes Jacobsz

Na de nieuwaarsbrand van 2015 waren er grote opgravingen bij Langestraat 52 t/m 62. Talrijke bijzondere en unieke archeologische resten kwamen naar boven, waaronder die van Maria Tesselschade. Over een groot deel van de vondsten hebben we hier al gepubliceerd.

Maar nog niet over de grote partij vensterglas die ook werd gevonden op deze plek en die wordt toegeschreven aan de zeventiende-eeuwse Alkmaarse glazenier Claes Jacobsz die zijn huis en werkplek had op nummer 62 en zo nog enkele jaren de buurman was van Maria Tesselschade.

Lees verder op pagina 4 ►

Uitzicht door één van de karakteristieke ronde ramen in één van de hotelkamers.

Een natuurstenen kopje in het muurwerk in de toekomstige receptie annex koffiebar.

de hotelkamers." Dat zijn er welgeteld zes, verdeeld over drie verdiepingen.

■ CORONAVIRUS

Eigenlijk hadden Hester en Geert op 1 april open willen gaan met Luttk, zoals de winkel/koffiebar/hotel gaat heten, maar het coronavirus gooide roet in het eten. Geert: "Behalve dat we als horecagelegenheid voorlopig niet open mógen, heeft de verbouwing ook vertraging opgelopen. Materialen moesten overal vandaan komen, soms zelfs uit China, en dat werd de afgelopen maanden dus steeds lastiger."

■ BOUWHISTORIE

De plannen van Hester en Geert met het pand aan de Appelsteeg 1, betekenden onder meer dat het pand een nieuwe bestemming moest krijgen. In plaats van woonhuis en winkel, moest er (ook) horeca mogelijk zijn. Bovendien zou er een flinke verbouwing nodig zijn van het rijksmonument. Voldoende aanleiding dus voor een bouwhistorisch onderzoek, uitgevoerd door bouwhistoricus Odwin Ralling.

Uit het onderzoek blijkt dat het pand authentieke onderdelen bevat, die teruggaan tot de vroegste bouwfasen. Met mogelijk in de kern nog onderdelen van een laat zestiende-eeuwse voorganger van dit pand. Wat opvalt in het bouwhistorisch rapport, is dat het een pand is met veel monumentale waar-

den, maar zeker niet alleen uit de oorspronkelijke bouwperiode... Odwin Ralling: "Sommige onderdelen zijn bijvoorbeeld aangebracht in de periode dat er een antiekwinkel zat op deze plek (1965 tot 1980, red.)."

■ PLAFOND VAN PAPIERSTUC

In de opsomming van de monumentaal waardevolle elementen in het rapport, komen we onder meer drie glasdeuren tegen uit de achttiende eeuw en het negentiende-eeuwse papierstucplafond in de voormalige winkel (straks koffiebar en receptie). "Dat plafond wilden wij er eerst uithalen," vertelt Geert Net, "omdat het dus niet oorspronkelijk is en er nog oude balken onder zitten. Maar het heeft blijkbaar ook monumentale waarde." Verder vallen onder meer de oude trappen op, de marmeren vloeren en de marmeren afwerking van de treden naar het souterrain dat overigens een ingang heeft aan het Luttk Oudorp. Ook aan het natuurstenen kopje in het muurwerk van de winkelruimte wordt een hoge monumentale waarde toegekend.

■ TWEE JAARTALSTENEN

Op de gevel zien we zowel een steen met het jaartal 1609 als een steen met 1887. Dat tweede jaartal heeft te maken met de ingrijpende aanpassing van het pand in opdracht van de toenmalige eigenaar, banketbakker Eenhorst. Het pand werd in 1609 gebouwd als een tweelaags zogenoemd diephuis met zadeldak, vermoedelijk met een trapgevel aan de Appelsteeg en een tuitgevel aan de achterzijde. In 1887 echter, krijgt het pand pas de huidige toch aanzienlijke omvang. Er komt een extra bouwlaag op het pand en verder wordt de huidige neoclassicistische lijstgevel op consoles toegevoegd, inclusief de winkelpui met pilasterstelling (een kroonlijst op dunne pilaren). Het souterrain is waarschijnlijk het oudste deel van het pand. Hier treffen we gemetselde wanden en balken met enkele consoles (ondersteuningen) met een olijf profilering (profiel met holle en bolle vorm) waarschijnlijk afkomstig uit de zestiende eeuw.

■ VAN APOTHEEK TOT GLAZENIER EN HOTEL

De meeste mensen uit Alkmaar en omgeving kennen Appelsteeg 1 als het pand van de Glazenier. Sommigen

zullen zich wellicht ook antiekwinkel Seinen nog herinneren, die hier gevestigd was sinds 1965. Daarvoor zat hier, sinds 1944, een winkel in kledingreparatie. Overigens onder dezelfde familienaam, Seinen. Tussen 1883 en 1944 zaten er verschillende bakkerijen in het pand en daarvoor heeft het tot de verbeelding sprekende pand nog een tijdje dienst gedaan als apotheek.

Jarenlang was er een in pandige verbinding tussen Appelsteeg 1 en Fnidsen 58 maar die is, sinds de laatste verkoop, niet meer aanwezig. De verbouwing van het pand tot hotel, winkel en koffiebar is op dit moment in een afrondende fase. Zodra de coronamaatregelen versoepeld worden, willen Hester en Geert de zaak officieel openen. En wellicht kunnen nieuwsgierige Alkmaarders op Open Monumentendag een kijkje nemen, als deze feestelijke dag op 12 september tenminste door kan gaan... Geert: "Het lijkt me heel leuk om dan mee te doen. En als er op dat moment één van de kamers niet verhuurd is, kunnen we mensen ook boven een kijkje laten nemen."

Judith Flapper

Ook sommige later aangebrachte details, zoals deze muurversieringen, blijven intact, vanwege de monumentale waarden. (Oude situatie Glazenier)

Nieuwe situatie in de toekomstige hotelreceptie annex koffiebar, met behoud van de muurdecoraties.

Weekend 12 en 13 september Als Open Monumentendag doorgaat, doet u dan mee?

Heeft u een monument dat u graag aan anderen wilt laten zien? Of wilt u zich presenteren op de Historische Markt op 12 september? En deed u nog niet eerder mee met Open Monumentendag? Dan komen we graag met u in contact. Want we weten nog niet of het feest dit jaar door kan gaan, maar we hopen van wel. Daarom gaan de voorbereidingen voorlopig gewoon door.

Het is een vreemde tijd, waarin we goed moeten denken om onze eigen gezondheid en die van anderen. Vandaar dat ook een heleboel evenementen de komende tijd niet doorgaan. Hoe dat zal gaan met Open Monumentendag op 12 en 13 september is nog niet bekend. Maar de hoop is er wel, vandaar dat de voorbereidingen voorlopig doorgaan.

■ OOK MEEDOEN? MELD U NU AAN!

Veel van de monumenteneigenaren die eerder deelnamen hebben zich alweer aangemeld voor dit jaar. Heeft u een monument dat u graag aan anderen wilt laten zien? En heeft u nog niet eerder meegedaan met Open Monumentendag? Stuur dan zo snel mogelijk een e-mail met uw gegevens naar info@omdalkmaar.nl. Dan sturen wij u een e-mail met informatie en een aanmeldlink. Mocht het dit jaar toch niet doorgaan, dan hebben we alvast contact voor volgend jaar.

■ MEEDOEN MET DE HISTORISCHE MARKT?

Het informatiecentrum van Open Monumentendag Alkmaar wordt elk jaar weer ingericht in de prachtige Grote Sint Laurenskerk, de huiskamer van Alkmaar. Samen met een historische markt waar be-

Verder in dit nummer

Glazenier Claes Jacobsz dumpte glasafval in beerput Langestraat 62	pag	4
Vaste vitrine Maria Tesselschade in museum	pag	5
Renovatie Westerlicht in volle gang	pag	6
Ron Hamers maakt VR-films van monumenten	pag	7-8
Opgraving Noordervaart Stompvoren	pag	8-9
Proefsleuven bij Jozefschool in De Rijk	pag	10-11
Wonen in een molenromp in Driehuizen	pag	12-13
Resten van schuilkerk in Oudorp	pag	14-15
Bijzondere bodemvondsten: Pelgrimsinsignes	pag	16

zoekers kennis kunnen maken met erfgoedinstanties en oude ambachten. Kinderen kunnen er terecht voor de leukste activiteiten: van het schilderen van een 'glas-in-loodraam' tot en met het besturen van een modeltrein en het weer aan elkaar plakken van oude scherven tot een kommetje of een potje.

Heeft u een instantie of onderneming die u graag zou willen presenteren tijdens de Historische Markt? Stuur dan zo snel mogelijk een e-mail met uw gegevens naar info@omdalkmaar.nl. Dan ontvangt u meer informatie en een aanmeldlink.

■ OPEN MONUMENTENDAG

Al jarenlang is het landelijke Open Monumentendag in het weekend van de tweede zaterdag van september. In Alkmaar gaan dan ieder jaar zo'n tachtig monumentale deuren open die normaal gesproken gesloten zijn.

Open Monumentendag is dit jaar op 12 september in Alkmaar centrum, Oudorp en Koedijk en op 13 september in Schermer en De Rijk. Zie ook erfgoedalkmaar.nl/openmonumentendag/

Timewarp: Appelsteeg

Van circa 1900 tot 1910 zat in het pand op Appelsteeg 1 de banketbakkerij van J.J.A. Netten. Dat was de laatste bakker die in dit hoekpand in De Oude Stad gevestigd was (zie pagina 2).

De timewarp, met op de brug een fietser uit 2020, laat mooi zien dat het monumentale straatbeeld hier nog redelijk goed intact is gebleven.

De timewarp is gemaakt door Mark Alphenaar, Regionaal Archief Alkmaar. Meer timewarps zijn te zien op: bit.ly/timewarps

Hester en Geert verruilen Curaçao voor Alkmaar voor een nieuw avontuur aan de Appelsteeg.

Ook gevonden na de nieuwjaarsbrand van 2015: Glazenier Claes Jacobsz dumppte glasafval in beerput Langestraat 62

In een beerput van Langestraat 62 werd bij de opgravingen een grote hoeveelheid vensterglas gevonden. Op de plek waar vanaf 1642 het huis en de werkplek gevestigd waren van glazenier Claes Jacobsz. Een glazenier is een ambachtsman die glas verwerkt in de vensters. Hij koopt zijn glas van een glasmaker of een tussenhandelaar. Claes zal zijn 'bedrijfsafval' in de beerput hebben gedumpt vanwege de verkoop van zijn huis in 1656, maar ongetwijfeld buiten medeweten van de nieuwe eigenaar. Het gebruik van glas voor vensters gaat in West-Europa terug tot de vroege Middeleeuwen. Maar dit blijft vanwege de hoge kosten lange tijd beperkt tot gebouwen met een hoge status. In de Alkmaarse binnenstad zijn archeologische vondsten van vensterglas tot en met de zeventiende eeuw dan ook vrij zeldzaam. En gebrandschilderd glas komt nog minder voor.

■ PRODUCTIEAFVAL EN SLOOPAFVAL

Er zijn circa 760 fragmenten van onversierd ('blanco') vensterglas en ongeveer 75 fragmenten van gebrandschilderd glas. Het grootste deel van de scherven zal destijds door de glazenier zelf gesloopt zijn uit oude vensters, waarvan hij ooit het glas verving. In verreweg de meeste van de gevonden randen van ruitjes, zien we namelijk nog de afdrukken van de loodstrips waarin ze ooit zaten.

Fragmenten met 15de-eeuwse gotische brandschildering.

Het gevonden gebrandschilderde glas is bijna allemaal gedecoreerd in renaissance stijl en afkomstig uit de periode midden zestiende tot midden zeventiende eeuw. De voorstellingen op het glas zijn vaak ontleend aan prentkunst met religieuze en mythologische scènes. Maar ook particuliere familiewapens en teksten komen we tegen. Er zijn twee afwijkende fragmenten van iets dikker glas. De afbeeldingen (op het ene fragment een bloem en op het andere een eikenblad) zijn in laatmiddeleeuwse gotische stijl en komen uit de vijftiende eeuw.

■ HERDENKINGSGLAS

Op twee fragmenten zien we opschriften en een jaartal. Op het ene fragment staat de incomplete tekst '...n Cornelis ...chter 1597'. Het andere fragment is de halfronde onderzijde van een medaillon, waarop vermoedelijk een familiewapen stond. Maar wij zien alleen het onderschrift met de intrigerende tekst '...n Jacobsz Vinck / ..t ge-

Deel van een tekstpaneel met lijstwerk, vermoedelijk een memorietekst voor het overleden kind van Jan Jacobsz Vinck in 1612.

gebrandschilderde tekst verwijst naar de begrafenis van 'Jan Jacobsz zijn kint Vinck' op 29 september 1612. Een begrafenis waarvan de registratie terug te vinden is in de Begravenisboeken van de Grote Sint Laurenskerk. In dat geval zal het herdenkingsruitje op bestelling gemaakt zijn, voor in het eigen huis van Vinck.

Er is ook een fragment met het wapen van de Alkmaarse familie Kessel. En op een ander fragment zien we een wapenschild met een omlijsting in renaissancestijl en een huismerk met de letters HS. Dit soort ruitjes werden in die tijd ook vaak gebruikt als relatiegeschenk ter ere van een bijzondere gelegenheid.

■ MENSELIJKE FIGUREN

Zeven fragmenten zijn er gevonden met fraai gebrandschilderde menselijke figuren, waarvan er één de borst en het hoofd van een paard heeft. En twaalf van de gevonden glaasjes zullen gediend hebben als omlijstingen. Van bijvoorbeeld een wapenschild, een tekst of een taferel. Deze glaasjes zijn allemaal voorzien van lijnenpatronen, rolwerk en plantenmotieven.

Er zijn op basis van deze vondsten geen aanwijzingen dat Claes Jacobsz zelf ook glas beschilderde. Maar dat kunnen we uiteraard niet uitsluiten.

Peter Bitter, team Archeologie

Fragment met menselijke figuren.

Links: Fragment met een huismerk en de letters HS. Rechts: Fragment van het wapen van de familie Kessel.

Ring, schoen en glas Maria Tesselschade straks voor iedereen te bewonderen

In 2015 werden tijdens archeologisch onderzoek na een brand, in een beerput op het perceel aan de Langestraat 60, waar ooit Tesselschade woonde, fragmenten gegraveerd glas, een diamanten ring en een rijk bewerkt schoentje aangetroffen. Straks, als het museum weer opengaat voor publiek, zijn ze voor iedereen te zien in Stedelijk Museum Alkmaar, in de permanente tentoonstelling 'Portret van Alkmaar'

■ TOPVONDSTEN

Voor het eerst krijgt de Nederlandse dichteres en graveerster Maria Tesselschade Roemers Visscher (1594-1649) een gezicht. Hoe ze eruit zag is niet bekend. Maar sinds een spectaculaire archeologische vondst in de belangrijkste winkelstraat van Alkmaar, weten we wél hoe haar persoonlijke eigendommen eruit hebben gezien.

De vondst aan de Langestraat is ook vanuit landelijk perspectief van groot historisch belang. Behalve correspondentie en twee aan haar hand toegeschreven roemers in het Rijksmuseum zijn geen persoonlijke eigendommen van Maria Tesselschade overgebleven. Het diverse vondstmateriaal is, naast de vakgroep archeologie van de gemeente Alkmaar, uitvoerig bestudeerd door onder andere het Rijksmuseum, glas- en graveerexperts Anna en Kitty Laméris en juwelenhistoricus Martijn Akkerman. Zodoende heb-

ben de gemeentelijk archeologen kunnen vaststellen dat de kostbare objecten met grote zekerheid van Maria Tesselschade Roemers Visscher zijn geweest. De eigendommen geven een tastbaar beeld van een bijzondere vrouw.

■ IN VASTE TENTOONSTELLING

In 2017 werd in Stedelijk Museum Alkmaar een goed bezochte focustentoonstelling ingericht met deze vondsten. Mooi is dat iedereen, als het museum weer open is, deze bijzondere vondsten permanent kan komen bewonderen in Stedelijk Museum Alkmaar. Hiervoor is in de vaste tentoonstelling 'Portret van Alkmaar' een vitrine ingericht met de topstukken.

■ REPLICA

In de speciale vitrine voor Maria Tesselschade is ook een exacte replica te zien van het

gevonden schoentje van Maria. Bert Waardijk, eigenaar van de gelijknamige schoenenwinkel die verloren ging tijdens de nieuwjaarsbrand, gaf opdracht tot het maken van deze replica. Bert Waardijk raakte tijdens het opgravingsproces geïnteresseerd in Maria Tesselschade als icoon voor Alkmaar. En vanuit zijn vakkennis op dit gebied en een gezonde dosis nieuwsgierigheid, wilde hij graag aan het publiek laten zien hoe het schoentje eruit moet hebben gezien toen Maria het droeg. De replica is met de hand gemaakt door meester schoenmaker René van den Berg van Iconic Shoes. Het schoentje is gevonden zonder bevestiging. De pompoen op de replica is gemaakt door een ex-medewerkster van de schoenenwinkel, geïnspireerd op afbeeldingen van dergelijke schoenen uit de zeventiende eeuw.

Lees meer over de vondsten die ooit toebehoorden aan Maria Tesselschade Roemers Visscher op onze website in de digitale versie van dit artikel in nieuwsbrief 57 op erfgoedalkmaar.nl

Nancy de Jong team Archeologie

Renovatie Westerlicht in volle gang Voormalig verzorgingshuis wordt kantoor en plek voor onderwijs ziekenhuispersoneel

Artist impression van het nieuwe Westerlicht met op de achtergrond Westerlicht in de steigers.

Wie Alkmaar kent, kent Huize Westerlicht. Het karakteristieke ja-rendertigpand aan de Prinses Julianalaan, midden in de Alkmaarderhout. Dit Rijksmonument werd in 1932 gebouwd en heeft altijd dienst gedaan als 'bejaardenhuis', zoals we dat toen nog noemden. In augustus vorig jaar startte Noordwest Ziekenhuisgroep met de renovatie van Huize Westerlicht. In het voormalige verzorgingshuis komen kantoorruimten en ruimte voor onderwijs door de Noordwest Academie. Daarvoor was een ingrijpende modernisering nodig. Mét behoud van originele details.

Eind dit jaar kan het nieuwe Westerlicht waarschijnlijk in gebruik worden genomen. Sinds 2001 is Noordwest Ziekenhuisgroep de eigenaar van dit alom geliefde gebouw in de Alkmaarderhout. Het zoeken van een nieuwe bestemming was nog niet zo gemakkelijk, vanwege de verouderde indeling en inrichting. DOK architecten maakte een ontwerp waarbij het karakter van het pand nadrukkelijk bewaard is gebleven. Het hoofdgebouw kreeg een nieuwe indeling en is verduurzaamd.

Originele details, zoals glas-in-loodramen, zijn zoveel mogelijk bewaard gebleven. Ook de karakteristieke gevel bleef intact. Net als de zolder, overigens een geliefd onderkomen van vleermuizen.

Aan de achterzijde van het gebouw is in de loop der jaren veel uit- en aangebouwd. Deze zijde is deels teruggebracht in originele staat en deels vernieuwd. Zo zijn de kopgevels voorzien van beglazing. Een nieuwe, volwaardige entree aan de achterzijde zorgt straks voor een goede aansluiting met het ziekenhuis. Medewerkers en studenten van het ziekenhuis lopen dan via de 'groene corridor' van het ene naar het andere gebouw.

Inmiddels is de aannemer bezig met de opbouw, maar tot nu toe was het vooral sloop- en herstelwerk wat er gedaan moest worden. Marc a Campo, van Dok Architecten: "Aan de buitenkant leek het nog heel wat, maar van binnen viel alles bij wijze van spreken al om als je ernaar wees. Maar, om een beetje in de medische sfeer te blijven: de patiënt is gered en zal gelukkig ook volledig herstellen!"

■ DE WESTVLEUGEL

Een van de meest in het oog springende veranderingen is de sloop van de zogenoemde westvleugel van het pand. Een groot dilemma waarbij verschillende partijen betrokken waren, zoals de Historische Vereniging Alkmaar, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, de Welstand- en monumentencommissie en erfgoedvereniging Adapt. Verschillende belangen, zoals behoud van de westvleugel, natuurwaarden en de noodzakelijke vernieuwing van het ziekenhuis zijn

Een scan van een glasplaatnegatief uit circa 1935.

zorgvuldig afgewogen en uiteindelijk stemden alle partijen in met de sloop van deze vleugel. Zo kon de vrijkomende ruimte gebruikt worden voor nieuwbouw van het ziekenhuis (die anders te ver het park in zou komen). Bovendien werd op deze manier een ecologische verbinding mogelijk gemaakt tussen Westerhout en Huize Voorhout over het terrein van Noordwest ziekenhuis. Naar verwachting wordt de renovatie van Westerlicht eind 2020 afgerond. Met de herbestemming naar kantoren en onderwijsruimtes voor het ziekenhuis is deze geliefde monumentale blikvanger in Alkmaar weer helemaal klaar voor de toekomst.

Selectie uit een reportage uit 2015, toen het gebouw leeg stond, wachtend op een nieuwe bestemming.

Ron Hamers laat je binnenkijken bij Alkmaarse monumenten:

"De VR-techniek is nog volop in ontwikkeling"

Ron Hamers is filmmaker en docent bij Videolab Alkmaar, een doe-het-zelf werkplaats waar beginners en professionals kunnen leren en experimenteren met filmtechnieken. Met zijn eigen bedrijf K1 Cultmedia maakte hij voor Erfgoed Alkmaar VR (Virtual Reality) opnames van verschillende monumenten in Alkmaar. Ze waren al te zien op Open Monumentendag maar nu ook via de website en het YouTubekanaal van Erfgoed Alkmaar. Ron: "Kleine kinderen denken écht dat ze op die plek zijn!"

Vijf jaar geleden maakte Ron Hamers in opdracht van Erfgoed Alkmaar de eerste Virtual Reality (VR) opnames van monumenten in Alkmaar: "Voor mij als filmmaker is dit een uitdaging omdat de 360gradentechniek filmisch gezien sterke beperkingen heeft. Als filmer heb je er weinig invloed op. Het enige wat je kunt doen, is het bepalen van je camerastandpunt in een ruimte. Zelfs de kijkrichting kun je niet bepalen. Het is rondom, in alle richtingen, aan de kijker om die te kiezen."

■ ZEVEN FILMS

Inmiddels zijn er zeven VR-films te bewonderen van monumenten in de gemeente Alkmaar, op de website en het YouTubekanaal van Erfgoed Alkmaar en Ron Hamers heeft veel plezier in het maken van de opnames: "Ik ben er dol op. Voor deze opdrachten ben ik in prachtige huizen geweest, in molens, kerken en torens. Vaak panden die voor publiek beperkt toegankelijk zijn. Ik voel me dan ook bevoorrecht om er tijdens zo'n productie rond te mogen dwalen en te filmen. Zo mocht ik bijvoorbeeld filmen tijdens de verbouwing van voormalige gevangenis Schutterswei. De sloop was nog in volle gang.

Ik mocht er alleen in als de bouwvakkers weg waren. Zo kon ik in mijn eentje het hele complex verkennen. Met verschillende statieven in mijn rugzak heb ik er als een soort urban explorer een paar uur rondgelopen en films gemaakt."

Lees verder op pagina 8 ►

Met een VR-bril tijdens Open Monumentendag in De Grote Kerk, is het nét alsof je echt ter plekke bent.

Trouwe bezoekers van Open Monumentendag hebben de films van Ron Hamers de afgelopen jaren al kunnen bekijken in de Grote Sint Laurenskerk, mét gebruik van een speciale VR-bril.

■ MUZIEK

“Voor elke opname probeer ik passende muziek te vinden. Muziek uit de periode van de bouw bijvoorbeeld of muziek die te maken heeft met de functie van het monument. Voor Schutterswei ben ik op zoek gegaan naar een originele geluidsoptname van een echte chaingang en die vond ik in de Alan Lomax catalogus van de Library of Congress!”

■ VOLOP IN ONTWIKKELING

Al kun je op Funda honderden huizen in 360graden bekijken en raken we er inmiddels aan gewend, toch is het volgens Ron nog steeds een techniek die volop in ontwikkeling is: “Ik leer nog altijd de techniek beter te begrijpen en toe te passen op een filmische manier. Bij de eerste opnames die ik maakte in bijvoorbeeld Huys Auerhaen in Alkmaar (zie de film Drie monumenten in Alkmaar) gebruikte ik slechts drie standpunten. Daarmee kon je het huis prima bekijken maar dat was het dan ook. In mijn meest recente opnames, bijvoorbeeld van het Dieselgemaal in Overdie, heb ik wel vijftien standpunten gemaakt. In deze film maak je het opstarten mee van de dieselmotor en je kunt de antieke motor, het bijbehorende pompwerk, het pomphuis én de omgeving tot in detail bekijken.”

“Zo zijn er langzamerhand steeds meer details en vertellingen in de films gekomen. De film van de Waagtoren is bijvoorbeeld gebaseerd op wat er dagelijks om elf en drie uur allemaal in de toren gebeurt. En dat is best veel. De ruitertjes gaan rijden, de klarenblazer heft zijn klaren, er speelt een orgeltje en het carillon gaat spelen. En dat alles via kabels en stangen, aangestuurd door het grote uurwerk. Ik heb er vier dagen over gedaan om alle details van het klokwerk te filmen. Want ja, deze dingen vinden maar twee keer per dag plaats.”

Voor het bekijken van de VR-films op internet is (uiteraard) geen speciale bril nodig.

Judith Flapper en Ron Hamers

Resten uit de 17e eeuw

Een kleine stolpopgraving bij Stompetoren

In december vorig jaar, deden wij een klein archeologisch onderzoek aan de Noordervaart in Stompetoren. Bij dit onderzoek zijn resten gevonden uit het midden van de zeventiende eeuw. Aanleiding van het onderzoek is de geplande nieuwbouw op deze plek.

■ HISTORISCHE AS

De Noordervaart is al sinds de ontginning van de Schermerpolder een belangrijke as waarlangs de eerste boerderijen stonden. Dat geldt ook voor dit perceel waar al op een kaart van Dou uit 1680 (of eigenlijk een ongewijzigde herdruk uit 1745) een kleine boerderij is te zien op een klein vierkant erf. Ongeveer op de plaats van het twintigste-eeuwse woonhuis dat hier onlangs is gesloopt.

Overzicht van de opgraving (het noorden is links): rechtsvoor de 17de-eeuwse bakstenen poer en midden de 18de-eeuwse haardbak, voorlangs de zijmuur en rechtsachter de kelder uit de late 19de of begin 20ste eeuw.

■ RESTEN EERSTE BOERDERIJ

Nadat in december het huis aan de Noordervaart gesloopt was tot op maaiveld, konden de gemeentelijke archeologen tussen de twintigste-eeuwse funderingen een archeologisch onderzoek verrichten.

Hieruit bleek dat de aanlegfase, dat wil zeggen de fase van het aanleggen van het kleipakket en de bouw van de boerderij, van omstreeks 1640/1650 moet zijn. Die fase vinden we nu terug als een dikke laag grijze kleikluiten van in totaal ongeveer 1,2 m dik. Hierop is vervolgens een stolpboerderij gebouwd. Van de oudste stolp is maar één van de vier poeren gevonden. (Een poer is een ondersteuningsfundering voor een vierkantspaal). De andere drie zijn verdwenen bij bouwactiviteiten in de negentiende en twintigste eeuw. op basis van het formaat van de gebruikte bakstenen kunnen we constateren dat die afkomstig zijn uit ongeveer het midden van de zeventiende eeuw.

■ FORSE VERBOUWINGEN

In de achttiende eeuw is de boerderij fors verbouwd dan wel herbouwd. Hierbij werd de tussenmuur vernieuwd, op de oudere fundering. Daarnaast kwamen er allerlei nieuwe muren, waaronder een blauw gepleisterde kelder muur, plus een trap en een haardbak. Het is niet met zekerheid te zeggen of er toen nog sprake was van een stolp. Dit omdat er eind negentiende of begin twintigste eeuw een betonkelder kwam op de plek van de noordoostelijke poer van het vierkant.

Uiteindelijk is in de twintigste eeuw een volledig nieuw huis gebouwd op de plaats van de voormalige boerderij, dat nu dus op zijn beurt is afgebroken, waardoor dit kleinschalige onderzoek mogelijk was.

Nancy de Jong, team Archeologie

Onder de 17de-eeuwse bakstenen poer zijn de holtes te zien van enkele weggerotte funderingspalen, rechtsachter de kelder uit de late 19de of begin 20ste eeuw.

Bekijk de Erfgoedagenda regio Alkmaar of meld zelf een evenement aan via erfgoedalkmaar.nl

Onderzoek van de 18de-eeuwse haardbak.

Een verzameling kleipijpen uit de haardbak, vanwege de vorm en de merktekens op de hiel te dateren tussen circa 1740 en 1800.

Archeologische proefsleuven bij Jozefschool

Opgraving in oude dorpskern De Rijp

Graafwerk. Eerst met de graafmachine en dan handmatig met de schep.

Op de plek van de voormalige Jozefschool, aan de Kerkstraat in De Rijp, komen woningen. Stichting Dorpsherstel De Rijp is al bezig met de voorbereidingen op het bouwterrein van circa 3000 m². Maar voordat hier de bouwput komt, is er gelegenheid voor archeologisch onderzoek. De gemeentelijke archeologen zijn op zoek naar de geschiedenis van het wonen op deze plek. Op historisch kaartmateriaal is namelijk te zien dat hier al in de zeventiende eeuw huizen stonden. En uit de proefsleuven die vorig jaar gegraven zijn, blijkt al dat dat klopt.

Meer dan honderd jaar werd er lesgegeven op deze plek aan de Kerkstraat. In 1913 werd hier de rooms katholieke Jozefschool gebouwd, recht tegenover de kerk. Toen in de jaren zestig en ze-

ventig van de vorige eeuw de gebouwen niet meer bleken te voldoen aan de eisen van die tijd, werden een nieuwe kleuterschool en een nieuwe basisschool neergezet. Bij deze nieuwbouw is het terrein enkele decimeters opgehoogd met zand. Grote kans dat onder de schoolpleinen en de gebouwen nog tal van resten aanwezig zijn. Op historisch kaartmateriaal uit de zeventiende eeuw kunnen we namelijk zien dat hier toen al huizen stonden. Overigens is hetzelfde gebied op latere kaarten minder dicht bebouwd, vermoedelijk door de nasleep van de dorpsbrand van 1657.

Om de verwachtingen van de gemeentelijke archeologen te toetsen hebben zij eind juni 2019, in samenwerking met archeologiebedrijf Hollandia, alvast vier proefsleuven gegraven in de twee

schoolpleinen van de basisschool. En de eerste vondsten blijken de vermoedens van de archeologen te bevestigen.

■ RESTEN VANAF 1600

In het centrale schoolplein voor het hoofdgebouw zijn vorig jaar zomer drie sleuven gegraven. Door de hoeveelheid grond die in de afgelopen eeuwen hier is opgehoogd, ligt de natuurlijke veenbodem op 2 meter diep onder de trottoirtegels. Op het oude oppervlak van het veen ligt eerst een laag van bijna een meter dik omgespitte slappe grond. Daarop is een stevig platform aangelegd in de vorm van een flinke kleilaag van circa 25 tot 40 cm dik. Een handvol scherven die we vonden onder en in deze kleilaag is afkomstig uit de periode van ongeveer 1575 tot 1625.

In de bovenzijde van deze kleilaag troffen we diverse sporen aan van oude bebouwing. Het gaat om funderingen, puinbanen van gesloopt muurwerk en om vierkante poeren (gemetselde voeten) voor houten draagconstructies van gebouwen. In het puin vonden we bij enkele poeren scherf-materiaal van omstreeks 1600 en uit de periode van circa 1650 tot 1675. Maar van veel sporen kunnen we nog niet zeggen uit welke tijd ze precies komen.

Op 7 meter van de straatkant werd de achterzijde gevonden van een huis uit het laatste kwart van de negentiende eeuw. Het was gebouwd op bakstenen poeren met gemetselde grondbogen ertussen. De constructie is vrijwel identiek aan een huis uit dezelfde tijd dat in 2017 is opgegraven bij Tuingracht 30 (zie de Nieuwsbrief Erfgoed Alkmaar nr.49, augustus 2017).

■ SLOOT VERSMALD OF VERPLAATST?

In een sleuf in het kleinere schoolplein aan de westkant, ooit van kleuterschool De Kleutertil, is eveneens een dikke ophoging aangetroffen van omgespit veen. Daarop ligt een bruine kleilaag, waarschijnlijk van omstreeks 1600, afgaand op de potscherven die we aantreffen in deze laag.

Langs de westkant van dit schoolplein loopt tegenwoordig een brede sloot. En uit de opgraving blijkt dat die ooit óf veel breder was, of dat de hele sloot naar het westen is opgeschoven. In de sleuf lag de oudste oever

Profielwand van de sleuf in het kleine schoolplein. Het westen is links. Duidelijk zichtbaar is de oever van de sloot die rond 1600 met donkerbruine grond is gedempt. Hij oversnijdt de bruin en grijs gelaagde oudste opvulling van de sloot, rechtsonder.

namelijk op zo'n tien meter verwijderd van de huidige oever. Een tweede oever werd drie meter ten westen van de oudste oever aangetroffen, nog net in de sleuf. Uit de grond waarmee de sloot uiteindelijk is gedempt, kwamen vondsten uit de periode van ongeveer 1575 tot 1625.

Onze voorlopige conclusie is dat het gebied al omstreeks 1600 in gebruik is genomen voor huizenbouw, door het aanbrengen van ophogingen. Van de huizen die er vervolgens zijn neergezet, zijn nog diverse funderingen en paalresten aanwezig. De resultaten van het onderzoek met de proefsleuven geven zeker aanleiding tot het doen van verder onderzoek in de vorm van opgravingen tijdens en na de sloop van de schoolgebouwen. Dat staat dit voorjaar in de planning.

Peter Bitter, archeoloog vakgroep erfgoed

Aanleg van een sleuf in het hoofdplein.

In de grijze klei van de oudste ophoging zijn enkele vierkante bakstenen poeren gevonden.

Aanleg van een sleuf in het kleine schoolplein, dwars door de zandbak van de kleuterschool.

Fundering van een laat-19de-eeuws huis op poeren en grondbogen, gezien vanuit het noorden.

Wonen in een molenromp middenin de Eilandspolder

De oude molenromp werd omgetoerd tot een woonparadijsje met een extra verdieping en een nieuwe aanbouw (zie links boven).

We staan in de keuken van Geertje en Jan Ernst en kijken door de glazen wand naar het adembenemende landschap van de Eilandspolder. Geertje: "En dan te bedenken dat hier eerst het toilet zat... Zonde van het uitzicht, toch?" In de zomer van 2018 besloten Geertje en Jan Ernst tot aankoop van de Westermolen in Driehuizen. Of liever gezegd, de romp van de molen. Want deze poldermolen uit circa 1652 is al een tijdje zijn bovenkant kwijt. Geertje en Jan Ernst maakten er een droomhuis van en sinds voorjaar 2020 zijn ze de trotse bewoners van dit paradijsje tussen Driehuizen en West-Graftdijk.

De Westermolen of Leimolen is rond 1652 gebouwd aan de Oudelandsdijk tussen West-Graftdijk en Driehuizen voor het droogmalen van het Schermereiland, tegenwoordig de Eilandspolder. Bijzonder is de ligging op een terp aan de dijk en Schermerringvaart op de grens van twee polders. Oorspronkelijk had de Westermolen een waterrad maar dat is later vervangen door een houten vijzel. Zo'n vijzel is nog te zien in de nabijgelegen molen K aan de Blokkerweg in de Schermer. De Oudelandsdijk begrenst het natuurgebied Eilandspolder aan de noordkant. Aan de overkant liggen de ringvaart en de Schermer. In het begin van de twintigste eeuw werden veel poldermolens op windkracht vervangen door elektrische gemalen, waarna ze buiten gebruik gesteld werden en in verval raakten. In 1923 zijn de wieken van De Westermolen verloren gegaan door een storm. De molen is toen ontdaan van de kap en de romp is afgeknot, zoals dat heet.

Maar, wonder boven wonder: bij de herbouw van de molen zijn delen van de houten roeden (onderdeel van de wieken) teruggevonden. Ze kwamen naar boven toen Jan Ernst in september vorig jaar bezig was met het baggeren van de sloot.

Bij het baggeren van de sloot kwam Jan Ernst delen tegen van de houten roeden van de voormalige molenwieken.

■ UITZICHT

Inmiddels is de molenromp omgetoerd tot een waar paradijsje met een zeer gevarieerd uitzicht over de zeventiende-eeuwse polders en het natuurgebied Eilandspolder, met een enorme rijkdom aan vogelsoorten. Op polderniveau kijk je uit over de sloten met rietkragen en de drassige graslanden. Vanuit de begane grond zie je de dijk richting West-Graftdijk en Driehuizen, de ringsloot en de omliggende tuin en vanuit de serre op de eerste verdieping heb je een adembenemend uitzicht op de Eilandspolder. Verder is rond de molenromp een smalle strook uit het riet gesneden zodat je vanaf de tweede verdieping een prachtig 360 graden panorama op de polders hebt.

Maar het was een heel project om het zover te krijgen als het nu is. Eigenlijk is het een heel nieuw huis, gebouwd op de oude fundamenteën en de originele houten achtkantconstructie.

Jan Ernst: "We kwamen toch wel wat verrassingen tegen onderweg. Zoals de Bonte knaagkever. En dat is erger dan houtworm, want die eet de kernen van de balken op. Er moesten dan ook grote delen van balken vervangen worden."

■ BROMMERS

Voor het maken van het grote plan schakelden Geertje en Jan Ernst architect, renovatie- en transformatieprofessional Eddo Carels in (caas architecten). Jan Ernst: "Eddo en ik zaten vroeger bij elkaar op school. We hebben nog samen aan onze brommers geklungeld. We waren elkaar uit het oog verloren, maar ik wist dat hij architect was

Even van het zonnetje genieten...

geworden en actief was in deze omgeving." Geertje: "Dat was heel fijn want Eddo wist de weg naar de monumentenspecialisten van de gemeente en hij wist ook de juiste aannemer te vinden voor deze klus." Jan Ernst: "Er is wel een ontwerp gemaakt, maar dat is ook steeds weer aangepast. Want zo'n project groeit gaandeweg met alles wat je tegenkomt. Alles is namelijk anders dan normaal. Kijk alleen al naar de hoogte van de voordeur. Dat was behoorlijk passen en meten, want er zit een relatief krappe ruimte tussen het taflement (de achtkantige constructie op de begane grond) en de balken erboven."

■ ISOLATIE

Voorheen was de molen aan de binnenkant geïsoleerd maar de isolatie zit nu van buiten:

Eigenlijk is het een heel nieuw huis, gebouwd op de oude fundamenteën.

Jan Ernst: "Zo kun je de hele constructie zien, de balken en het taflement." Geertje: "Van binnen wilden we juist de oude elementen laten terugkomen. Maar de buitenkant is dus helemaal nieuw. Het is geen monument, dus op zich was het ontwerp wat dat betreft niet gebonden aan voorwaarden." Jan Ernst: "Maar dat maakt ook dat je niet echt houvast hebt."

Geertje: "De verbouwing is gedaan door Van Engen, ecologische houtbouwers uit Kockengen. Die vonden het een geweldig project. Juist omdat we voor duurzaam gingen, alles is van hout en leem."

Jan Ernst: "Het terras bijvoorbeeld is van Europees hardhout en de vloer in de keuken bestaat uit tegels van oude boerderijen in België en Frankrijk."

Geertje: "Ja, met het groeien van de plannen werd het wel steeds duurder, allemaal..."

Jan Ernst: "En het vraagt enorm veel flexibiliteit van alle betrokkenen."

■ GEHEIME VERRASSING

Geertje: "Als we tegen mensen die hier niet uit de buurt komen zeggen dat we naar de Eilandspolder zijn verhuisd, heeft niemand er ooit van gehoord. Het is een soort geheime verrassing vlakbij de randstad. Er gaat mensen pas een lichtje branden als je het hebt over Graft en De Rijp. Die plaatsjes zijn vooral bekend bij de schaatser."

Het plan om de randstad te verruilen voor een rustiger plek was er al langer. Geertje: "Voor

als de kinderen de deur uit waren. Eigenlijk kwam dit net iets te vroeg op ons pad. Onze jongste is inmiddels aan het studeren, maar toen zat ze nog middenin haar examenjaar. En toch, we waren zo verliefd op deze plek... Binnen een week hadden we de molen gekocht."

Wonen in de Eilandspolder is een garantie voor prachtige plaatjes.

Maar voordat ze erin konden wonen, volgde nog een heel traject: "Een periode waarin we elkaar meer dan eens hebben aangekeken met de vraag 'waar zijn we aan begonnen?' Die twijfel was er trouwens alleen op momenten dat we hier niet waren. Zodra we weer in de Eilandspolder kwamen, wisten we meteen weer waar we het voor deden."

Judith Flapper

Eén van de wensen die architect Eddo Carels meekreeg van de eigenaren, was dat zoveel mogelijk originele elementen bewaard moesten blijven (zie ook zijn verhaal op erfgoedalkmaar.nl).

Resten gevonden in tuin Sint Laurentiuskerk Oudorp

Onderzoek met GPR in de tuin van de Sint Laurentiuskerk.

De Laurentiuskerk in Oudorp is gebouwd in 1879, maar de geschiedenis van een geloofsgemeenschap op deze plek gaat al veel eeuwen terug. Om hierover meer te weten te komen, verrichtte het gemeentelijke team Archeologie vorig jaar december, samen met Ferry van den Oever van Saricon BV, onderzoek in de tuin van de kerk. Het ging om geofysisch onderzoek, ofwel onderzoek waarbij de grond niet open hoeft. Onderzoek dat toch weer wat nieuwe informatie bracht over de schuilkerk die hier stond vanaf de tweede helft van de zeventiende eeuw.

Toen in de tachtigjarige oorlog het katholieke geloof niet meer openlijk belijd mocht worden, gingen de mensen op zoek naar alternatieven in de vorm van schuilkerken, vaak gevestigd in een schuur. Volgens de overlevering waren er in 1650 verschillende schuurkerken in Heerhugowaard waar ook de Oudorpers gebruik van maakten. Maar toen deze schuurkerken opgerold werden, moesten de gelovigen uitwijken naar elders.

In 1658 stelde Dokter Jan van Dijk een schuur in Oudorp beschikbaar om dienst te gaan doen als schuilkerk. Deze nieuwe schuilkerk werd gebruikt voor gelovigen uit Oudorp, maar ook Heerhugowaard, de Schermer, Oterleek en Sint Pancras. De schuur stond op het perceel waar nu de tuin is van de Sint Laurentiuskerk.

Bekend is dat de schuilkerk ergens na 1727 opnieuw gebouwd is omdat de oude schuur bouwvallig werd. In 1879 is de huidige Laurentiuskerk gebouwd en is de

schuilkerk afgebroken. Het enige dat nu nog fysiek herinnert aan de schuilkerk is het lijkhuysje, dat is gemaakt van dezelfde stenen als de stenen die in 2018 aangetroffen zijn in de poeren (ondersteuningsconstructies) van de schuilkerk.

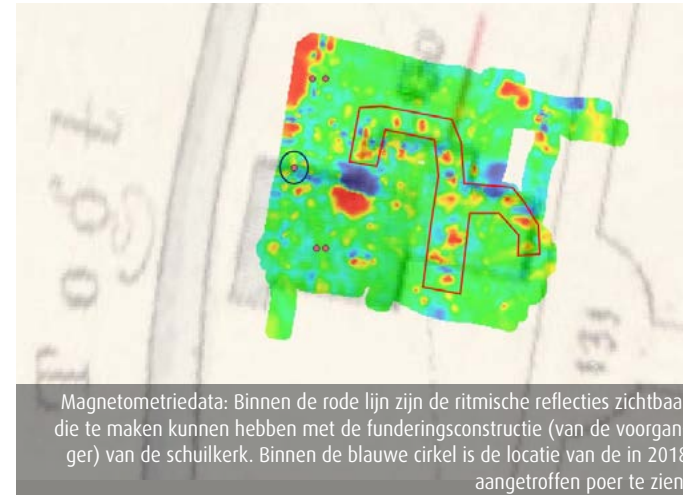
Waarschijnlijk hebben ze destijds het materiaal van de gesloopte schuilkerk op deze manier hergebruikt. Van de schuilkerk zijn overigens geen afbeeldingen bekend. De enige afbeelding die het gebouw van toen weergeeft, is de kadasterplattegrond uit 1821 waarop een tweedelig gebouw te zien is: de schuilkerk en een bijbehorende woning.

■ PROEFSLEUF

In april 2018 groeven de gemeentelijke archeologen een proefsleuf op dit terrein. Daarbij werden enkele resten van de schuilkerk opgegraven. Deze bestonden voornamelijk uit een aantal poeren, ofwel ondersteuningsconstructies, gemaakt van los gestapelde bakstenen. De poeren moeten gediend hebben als onderlegger voor houtbouw op liggende balken. Ook werd er een houten goot aangetroffen die mogelijk behoorde bij het woonhuis dat er in de zeventiende eeuw zou hebben gestaan. De gevonden resten lagen op verschillende diepten, variërend van 30 tot 60 cm onder het maaiveld.

Luchtfoto geprojecteerd over de kadasterkaart uit 1821 waarop de positie van de huidige Sint Laurentiuskerk te zien is ten opzichte van de schuilkerk.

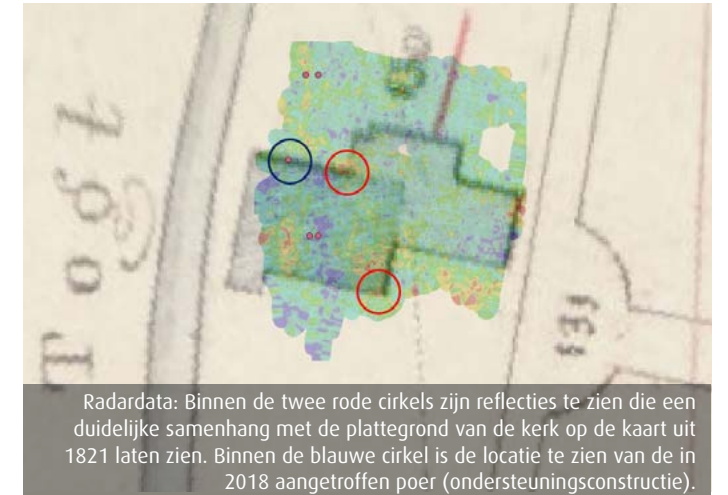
Magnetometriedata: Binnen de rode lijn zijn de ritmische reflecties zichtbaar die te maken kunnen hebben met de funderingsconstructie (van de voorganger) van de schuilkerk. Binnen de blauwe cirkel is de locatie van de in 2018 aangetroffen poer te zien.

■ NOG MEER RESTEN?

De vraag bleef bestaan of er in de rest van de tuin nog meer resten van de kerk zouden liggen en wat dan de eventuele omvang zou zijn. Om een antwoord te vinden op die vraag, is in december een geofysisch onderzoek verricht. Geofysisch onderzoek is het kijken in de bodem zonder te hoeven graven. Je maakt gebruik van meetapparatuur die contrastverschillen registreert. En die contrastverschillen geven informatie over de structuren in de ondergrond. Het registreren van contrastverschillen kan met behulp van verschillende technieken. Voor dit onderzoek zijn grondradar, magnetometrie en elektromagnetische inductie (EMI) ingezet.

■ RESULTATEN

Tijdens het onderzoek is het gehele terrein rondom de voormalige schuilkerk ingemeten. Uit de data komt naar voren dat er op de magnetometriedata een ritmisch patroon waar te nemen is dat niet geheel de lijnen van de kadastralekening volgt. Het is een aantal oranje-rode vlekken op rij die verband zouden kunnen houden met de (rood) bakstenen poeren van (het woonhuis) annex schuur die als voorganger

Radardata: Binnen de twee rode cirkels zijn reflecties te zien die een duidelijke samenhang met de plattegrond van de kerk op de kaart uit 1821 laten zien. Binnen de blauwe cirkel is de locatie te zien van de in 2018 aangetroffen poer (ondersteuningsconstructie).

diende van de latere schuilkerk.

In de radardata zijn op sommige punten wat hardere reflecties te zien die de plattegrond van 1821 'raken'. Die zouden wellicht verband kunnen houden met de schuilkerk.

In de EMI-data zijn diverse geleidingsverschillen te zien, maar deze lijken geen verband te houden met de schuilkerk.

In alle data laat de gehele tuin een verrommeld beeld zien, verspreid over het hele terrein. Dit kan betekenen dat met de sloop destijds, het gehele terrein behoorlijk overhoop getrokken is en dat wat er nu nog over is, slechts de restjes van de restjes zijn. Dit is ook het beeld dat in 2018 naar voren kwam uit de proefsleuf. En het verklaart waarom bij tuinwerkzaamheden door de hele tuin steeds bakstenen gevonden worden.

Het lijkt er dus op dat er nog meer resten van de schuilkerk in de tuin aanwezig zijn maar dat ze zeer summier zijn en dus zeer kwetsbaar.

Nancy de Jong, team Archeologie, i.s.m. Ferry van den Oever (Saricon)

De onderzoekstechnieken

■ MAGNETOMETRIE (MAG)

Een magnetometer registreert de afwijkingen van het aardmagnetisch veld, veroorzaakt door ijzerhoudende voorwerpen maar ook door bijvoorbeeld baksteen die gebakken is met ijzerhoudende klei.

■ GRONDRADAR (GPR)

Door het uitzenden en ontvangen van elektromagnetische pulsen kan een grondradarsysteem inzicht geven in de opbouw van de bodem en eventueel aanwezige ondergrondse structuren.

■ ELECTRO MAGNETISCHE INDUCTIE (EMI)

bij elektromagnetische inductie (EMI-) metingen meet je als het ware de geleidbaarheid van een elektrisch stroompje, ingebracht in de bodem. Zo kunnen verschillen in bodemsoort, maar ook voormalige grachten, funderingen, enzovoort, in beeld worden gebracht.

Bijzondere bodemvondsten

Pelgrimsinsignes, gevonden in de Alkmaarse bodem

Zo nu en dan komen bij opgravingen metalen pelgrimsinsignes naar boven. Pelgrimsinsignes werden vroeger gekocht bij een bedevaartsoord. Als souvenir maar ook als bewijsstuk, om onderdak onderweg te kunnen krijgen. In onze collectie hebben we twee bijzondere exemplaren: een klokje en een lege omlijsting.

Mensen gingen vroeger op pelgrimage met een opdracht. Bijvoorbeeld na een eed aan een heilige tot wie ze zich hadden gericht om genezing. Maar het kwam ook voor een dat een pelgrimsreis als straf werd opgelegd na het plegen van een misdaad.

In de middeleeuwen waren de insignes zo populair dat er een massaproductie op gang kwam. De insignes, meestal gemaakt van een tin-lood legering, verbeeldden vaak de heiligen van wie in het betreffende bedevaartsoord relieken werden bewaard.

Om te laten zien dat ze trots waren op hun prestatie, bevestigden de pelgrims hun insigne op de terugweg graag op een zichtbare plek op hun kleding. Dat kon hun hoed zijn maar ook de schouderkraag, de mantel of de gordel. Vandaar ook dat alle insignes een oogje of gatje hebben. Tegelijkertijd zagen de pelgrims het insigne ook als geluksbrenger. Ze dichtten ze een heilzame werking toe en geloofden dat het insigne hielp om onheil af te weren.

■ MALLETJE

Hoe werden die pelgrimsinsignes nu gemaakt? Ze werden gegoten in een holle gietvorm of mal, gemaakt van onder andere leesteen. Die malletjes werden gesneden door handige werklui, zoals bijvoorbeeld stempelsnijders. De voor- en achterzijde van het malletje werden met uithollingen en pluggen aan elkaar vastgemaakt. Vervolgens werd via trechtervormige gleuven het gesmolten metaal in de vorm gegoten.

■ KLOKJE

In 2017 vonden onze archeologen bij een opgraving aan de Laat (bij de voormalige meubelzaak Lundia) een miniatuurklokje uit de tweede helft van de vijftiende eeuw.

Ook dit soort klokjes werden als insigne gedragen door pelgrims. In dit geval zou het klinken van het klokje helpen om onheil te weren.

Luidklokje, gevonden aan de Laat.

Omlijsting van een verloren gegaan insigne, gevonden aan het Baanpad.

Vergelijkbaar met het luiden van kerkklokken. Klingelende klokjes met daarop gebedsteksten van bijvoorbeeld het Ave Maria, zouden de afwerende werking zelfs versterken. Ons klokje is gemaakt van lood en tin, het is 2 cm hoog en heeft een diameter van 2.2 cm. Bij de meeste van de teruggevonden klokjes zijn de klepeltjes verloren gegaan en dat geldt ook voor dit exemplaar. Net als het ophangoog, ook dat is verdwenen. Wel kunnen we duidelijk de gietnaad zien, overgebleven van het gieten in de mal.

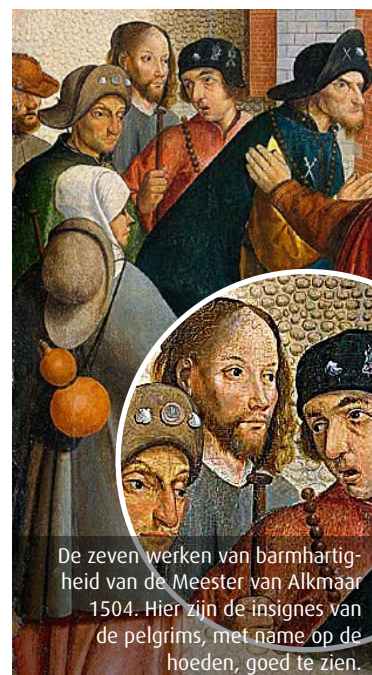
■ OMLIJSTING

Het tweede pelgrimsinsigne is een omlijsting, opgegraven aan het Baanpad, waar het in 1999 naar boven kwam uit de vulling van een sloot. De omlijsting is gemaakt van lood en tin; is vijf cm groot en afkomstig uit eind zestiende of de eerste helft van de zeventiende eeuw. De rand heeft een geometrische versiering met aan de bovenkant twee lipjes.

De vraag is wat er in de omlijsting heeft gezeten. Wellicht een afbeelding van een heilige, geschilderd op een houten of metalen plaatje met een glasplaatje als bescherming? Maar het kan ook zijn dat het lijstje werd gebruikt als reliekhoudertje om spulletjes van de bedevaartsplek in te bewaren. Of het moet een zogenoemd spiegelsigne zijn geweest. Een insigne waarin een spiegeltje verwerkt was, bedoeld om de reflectie van een heilige op te vangen en (als het ware) mee naar huis te nemen...

Karin Beemster, beheerder gemeentelijk archeologiedepot

Bronnen: Beuning van, H.J.E., Koldewij, A.M. en Kicken, D. 2001, 1200 Heilig en Profaan 2, Laatmiddeleeuwse insignes uit openbare en particuliere collecties. Beuning van, H.J.E., Koldewij, A.M., Kicken, D. en Asperen van, H., 2012, 1300 Heilig en Profaan 3, Laatmiddeleeuwse insignes uit openbare en particuliere collecties.

De zeven werken van barmhartigheid van de Meester van Alkmaar 1504. Hier zijn de insignes van de pelgrims, met name op de hoeden, goed te zien.

Colofon

Deze nieuwsbrief is een gratis uitgave van de gemeentelijke vakgroep Erfgoed Alkmaar.

Afbeeldingen: uit eigen collectie i.s.m. Regionaal Archief Alkmaar, Joop Elsinga en Ritske Velstra.

Opmaak & vormgeving: stip180.nl

Druk: ADC Nederland, 's-Hertogenbosch.

Eindredactie: Judith Flapper, Allesinbalans.nu

Gratis abonnement op de papieren nieuwsbrief en tips voor de redactie: erfgoed@alkmaar.nl

Contact archeologie: Archeologisch Centrum, in Centrum voor Kunst en Erfgoed, Bergerweg 1, 1815 AC Alkmaar, archeologischcentrum@alkmaar.nl

Contact monumentenzorg: Gemeente Alkmaar, Postbus 53, 1800 BC Alkmaar, monumenten@alkmaar.nl

Telefoon: 14 072

Zie ook erfgoedalkmaar.nl of, voor regelgeving en subsidieformulieren: alkmaar.nl

Erfgoed Alkmaar